

Martin C. Putna (1968) cseh irodalomtörténész, publicista, esszéista, a prágai Károly Egyetem oktatója. Fő kutatási területei: a cseh katolicizmus mint kulturális jelenség, az európai kultúra késő antik gyökei, orosz irodalom. *János nevében. Kereszténység és homoszexualitás: integrációs kísérletek* című könyve már magyarul is olvasható (Kalligram, 2015).

Oroszország Oroszország előtt Ókori kultúrák a Fekete-tenger partvidékén

Martin C. Putna

Év: Kr. e. 422.

Helyszín: A Krím-félsziget.

Esemény: Khersonészosz Tauriké görög település megalapítása.

Mű: Hérodotosz: *A görög-perzsa háború* (Kr. e. 425); Euripidész, Goethe, Gluck: *Iphigenia Tauriszban* (Kr. e. 412, 1779, 1787); Alexandr Puskin: *Ki látta már a messzi-messzi tájat* (1821); Ivan Smeljov: *Holtak napja* (1926); Vaszilij Akszjonov: *Krím szigete* (1981).

Oroszország történetét a Kijevi Nagyfejedelemséggel szokás kezdeni. De ahhoz, hogy megértsük azt a módot, mely révén a mai oroszok, ukránok (és közvetve a fehéroroszok) megkonstruálják a maguk identitását, megfogalmazzák az európai civilizáció kontextusához való történelmi és térbeli viszonyukat (vagy az attól való eltávolodást), sokkal mélyebbre kell ásnunk a történelemben. Figyelembe kell venni „Oroszország előtörténetét” is, mert az ókori kultúrák otthagyták lenyomatukat azon a területen, mely mind az orosz, mind az ukrán önértelmezés számára kulcsfontosságú – nevezetesen a Fekete-tenger északi partvidékén, főként a Krím-félszigeten.

A görögök ugyanis a hatalmas gyarmatosítás idején, mely a közeli tengerpartokra irányult – azokra, melyekben volt némi mediterrán jelleg, s így a görögöket saját hazájukra emlékeztette –, elhajóztak a Fekete-tenger partvidékéig is. Már a Krisztus előtti 7. és 6. században települések egész láncolata alakult ki a Fekete-tenger északi pereménél: a mai Odessza melletti Olbiától egészen a mai Rosztov na Donu melletti Tanaiszig. Jóformán az utolsóként, a nagy kolonizációs hullám lecsengése után Kr. e. 422-ben alapították meg azt a várost melynek a jövőben kulcsszerephez kellett jutnia az orosz és ukrán kultúrában: ez Khersonészosz Tauriké a Krím-félsziget rombuszának déli csücskénél.¹

Ahogy máshol sem, a görögök itt sem szándékozták legyőzni a belső területeken élő „barbár” nemzeteket. Megelégedtek azzal, hogy intellektuális kíváncsiságuk bővületébe vonták őket – hogy mentális láthatárjukra kerültek. Ezt a hódítást és hadi vállalkozást Hérodotosz tárja elénk *A görög-perzsa háború* (Kr. e. 425 előtt) negyedik könyvében. Részletesen festi le a Fekete-tengertől északra fekvő területeket és azok lakosságát – a szkítákat, azok őseit, a mai Ukrajna területén élt kimmereket, a krími tauroszokat, a sauromatákat vagy szarmatákat a Don mellett.

Hérodotosz olykor történetíróból átvedlik földrajztudóssá, hiszen ő a legelső szerző, aki leírja Európa északkeleti tájait, a majdani Oroszország és Ukrajna vidékét a maga tipikus jellegzetességeivel, mint a nyílt sztyeppe, a halban gazdag folyók (melyek közül a legfigyelemreméltóbb a tokhal) és a hó borította telek. Hérodotosz össze-zavarodva a másodkézből vett információktól, a havat tollnak mondja, mivel lévén az áldott Mediterráneum lakója, havat el sem tud képzelni: „Azt mesélik, hogy az északra lakó szomszédjaikon túli területeken kavargó tollpíhek miatt nem lehet sem látni, sem keresztülhaladni, mert a föld és a levegő annyira tele van pelyhekkkel, hogy lehetetlenné teszik a látást” (IV. 7).²

Hérodotosz másutt kulturális antropológussá válik, amikor a fent kijelölt terület lakosságának szokásait jellemzi. Görög szemszögből nézve természetesen barbár szokásokról van szó. A szkíták és mások is megvakítják a szolgálkat, leszelik az el-lenségeik koponyáját és ivókupákat készítenek belőlük, tör-lő-rongyuk és köpenyük lenyúzott emberbőrből van, embervérrel kevert kancatejet isznak. A műveltséget nem ismerik. Másrészt hasonló isteneket tisztelnek, mint maguk a görögök. Hérodotosz tárgyalásmódja minden kegyetlenül bizarr részlet tárgya-lásakor tárgyszerű, ítélkezéstől és megbotránkozástól mentes. És ami a legfőbb – ezeket az északi népeket betagozza a görög mitológia rendszerébe. A szkíták népe akkor jött létre, amikor Héraklész egy (eléggé valószínűtlen) kitérőnek köszönhetően erre hajtott a Hispániából Görögország felé Gérüonész gulyáit, és egy helyi kígyószűzzel nemzette Szküthész nevű fiát. A sza-uromaták viszont a helyi férfiak és az amazonok nászából fo-gantak.

További antik szerzők tanúságtétele szerint más görög mi-tológiai történetek is a Fekete-tenger partvidékén játszódtak le. Prométheusz a Kaukázus sziklabércéhez láncolták. Kolkhisz-ba, vagyis Grúziába hajóztak az argonauták az aranygyapjúért. Thetisz Leuké szigetére, azaz a Duna-delta közelében találha-tó, ma ukrán fennhatóságú Kígyó-szigetre vitte fia, Akhilleusz hamvait, és e térségben alapozta meg Akhilleusz erőteljes kul-tuszát. A Krím-félszigeten avagy a taurosok földjén játszódik Euripidész *Iphigeneia Tauriszban* című tragédiája (Kr. e. 412), mely a lehető legszorosabb módon köti össze Görögországot a Fekete-tengerrel: Iphigeneiát fel kellett volna áldozni Artemisz istennőnek, hogy sikerrel járhasson a trójai küldetés, ám Ar-temisz elragadta őt és a taurosok országába vitte. Itt talált rá testvére, Oresztész, aki visszavitte őt és vele együtt Artemisz szent szobrát Görögországba. Megálltak Attikában, Braurón-ban, ahol Iphigeneia a „krími” Artemisz kultuszának papnője lett (itt máig figyelemreméltó régészeti leletek őrzik Artemisz kultuszának nyomait, akit a szülés pártfogójaként tiszteltek, il-

letve a korabeli lányok beavatási szertartásainak dokumentu-mait). Athén és a Krím tehát ugyanazt a kultuszt tiszteli, vagy, ahogy azt megint csak Hérodotosz tartja, „a taurosok állítása szerint az istennő, akinek áldoznak, Agamemnón leánya, Iphi-geneia” (IV. 103).³

Euripidész drámája tehát egy lokális dimenziójú kultusz alapműve, mely művészi formában ad hírt az egyik legfonto-sabb athéni kultusz eredetéről. Egzisztenciális dimenziója is van, hiszen a gonosz végzet által üldözött, az emberi lét ér-telmén töprengő, világba veszett testvérek sorsát tárja elénk, s épp ezért válhatott kedvelt alapanyagává a későbbi feldol-gozásoknak is, Christoph Willibald Gluck *Iphigeneia Taurisz-ban* (1779) című operájától kezdve Johann Wolfgang Goethe azonos című drámájáig (1779–1787). És még ott a kultúraközi konfrontáció dimenziója is görög–barbár viszonylatban, me-lyet a taurosok királya, Thoasz reprezentál. Ez a konfrontáció – sem Euripidészénél, sem Gluck vagy Goethe esetében – nem örvendeztetné meg Edward Said⁴ tézisének híveit, aki szerint a „nyugatiak” „keletszemléletére” jellemző az „orientalizmus”, a felsőbbrendűség érzése, sőt a „keletiek” karikírozása, „bar-bár”, kegyetlen és férfiatlan, gyáva beállítása. Thoasz ellenfél ugyan – de becsületes ellenfél, aki végül hagyja békésen távo-zni Iphigeneiát a bátyjával és a szent szoborral. Euripidészénél és Glucknál azért tesz így, mert alázatosan meghódol a konfliktus tetőpontján megjelenő Artemisz akarata előtt. Sőt Goethénél saját nemeslelkűségétől indítatva tesz így.

A Fekete-tenger partvidékén található városok életszemlélete nem csak az ősi „alapozó mítoszokhoz” való viszonyból merít-tett. A Krím-félszigeten és a közeli szárazföldön jön létre a görög nyelvű Boszporoszi Királyság, mely először Athén, majd külön-féle hellén birodalmak, végül Róma fennhatósága alá kerül. A negyedik században a Boszporoszi Királyság megszűnik, és a Fekete-tenger partvidékén különféle „barbár” népek (gótok, hu-nok, kazárok) birodalmi váltják egymást. A Krím-félsziget déli partján ennek ellenére Kherszonészosz városa körül megmarad

Kherszonészosi romok (forrás: wikimedia.org)

egy sávnyi föld, mely a népvándorlás korának minden megrázó kódtatása ellenére megmarad a „második Róma”, azaz Bizánc, a „keresztény Görögország” fennhatósága alatt.

A kereszténység ebbe a régióba már a római korban beszivárog – így bontakoznak ki az újabb „alaplitoszok” is. A Krím olyan hely, melyhez a kora kereszténység három hőst rendel. Az első egyháztörténész, Euszebiosz szerint András apostol, „ahogy a hagyomány tartja, a szkíták közt tevékenykedett” (III. 1).⁵ A negyedik római püspököt (vagy későbbi rangja szerint: római pápát), Kelemen a hagyomány szerint a pogány Traianus császár a Krím-félszigetre száműzte, és végül a Fekete-tengerbe fojtották. Egyik utódát, I. Mártont a hetedik században szintén ugyanide száműzték, de a változatosság kedvéért ezúttal a keresztény II. Konstantin bizánci császárnak köszönhetően.

Az egyetemes keresztény kezdetek e hőseihez kötődik a keleti szlávok keresztény eszmélésekor fellépő hősök sorsa is: amikor Szent Cirill (Konstantin) és Szent Metód 860-ban politikai és egyben vallási térítő úton jártak a Kazár Birodalomban, az egykori Szküthia akkor már széteső területén, ténylegesen a Krím-félszigeten felkutatták Kelemen földi maradványait, és ezt „szellemi fegyverként” használták későbbi nagymoráviai és római (a városban vannak eltemetve a Colosseum közelében található San Clemente templomban, mely elsősorban csodálatos 12. századi mozaikjairól és Cirill sírjáról híres) útjaik során. I. Vlagyimir kijevi nagyfejedelem 988-ban a krími Kherzonészoszban, mely még akkor is a Bizánci Birodalom része volt, vette fel a kereszténységet. Amikor a Nyesztor-krónika a 12. század elején összegzi a régi évkönyvek adatait, a kijevi kereszténység ősekedetének időpontját attól az áldástól számítja, melyet ennek a tájéknak András apostol adott.

Ez hát az a „Görögország”, melyhez a Kijevi és a Moszkvai Nagyfejedelemség mint kezdetéhez kötődik. Nem az amazonok és nem Iphigeneia Görögországa, sokkal inkább András apostol és a krími mártír, Kelemen Görögországa, Cirill és Metód misszióinak és az „apostolokkal egyenlő” Vlagyimir nagyfejedelemnek a Görögországa. Ez a Görögország, bárha csak jelentéktelen, és tulajdonképpen periferikus földdarabka a Krím-félszigeten és a Dnyeper torkolatánál, sorsszerűen érintkezik a Kijevi Nagyfejedelemség perifériáival.

Amikor a Kijevi Nagyfejedelemséget a 13. században elsöpörte egy újabb „barbár” hullám, a mongolok betörése, a Krím és a Fekete-tenger északi része hosszú századokig Krími Tatar Kánsággá alakult át, az iszlám világ végvárává. Mindössze a 18. század fordulóján sikerült II. Katalinnak és kegyencének, Grigorij Patyomkinnak legyőzni a kánságot, és hozzácsatolni az akkori Orosz Birodalomhoz. Ez kétségtelenül a birodalom kiépülésének egyik kulcsfontosságú mozzanata volt mind katonai, mind diplomáciai értelemben. Az első háború után Katalin csak „semlegesítette” a krími államot, hivatalosan elutasítva az 1770. április 2-án kelt leiratot, mely szerint Oroszországba akarná betagozni azt: „Egyáltalán nem áll szándékunkban, hogy ezt a félszigetet és a tatár hordákat, melyek hozzá tartoznak, uralmunk alá vonjuk. Azt kérjük mindössze, hogy szabaduljanak meg a török fennhatóságtól, és maradjanak mindörökké függetlenek.”⁶ 1783-ban Katalin a krími államot, hivatalosan azért, hogy irt találgon elviselhetetlen belső viszonyaira, egy újabb hadjárat után Oroszországhoz csatolta...

Ehhez az odacsatoláshoz különös eszmei magyarázat társult. Katalin és Potyemkin ugyanis újra Oroszországgá tett egy

olyan területet, melyhez kiemelt történelmi kapcsolat fűzte: az „orosz” Görögország területét. De vigyázat! Katalin és Potyemkin felfogásában nem a keresztény vagy bizánci értelemben vett Görögországról volt szó, hanem a klasszikusról, az amazonok és Iphigeneia Görögországaról! Akkor egész Európa filhellén lázban égett, a városokat a neoklasszicizmus szellemében építették át, felélénkült a görög emlékek archeológiai feltárása, az irodalom pedig visszatért a klasszikus görög témákhoz.⁷ Katalin és Potyemkin korszaka mégiscsak Gluck és Goethe Iphigeneia-darabjainak korszaka!

Az elcsatolt területeket antik módra Taurisznak nevezik, és maga Potyemkin is megkapja a „tauriszi” melléknevet. Épp ezért viseli Potyemkin egykori pétervári palotája, az orosz neoklasszicista építészet egyik remeke a „tauriszi palota” elnevezést. Katalin viszont egyes ünnepek alkalmával udvarhölgyeivel együtt amazonkirálynővé stilizálja magát. A Fekete-tenger partján újonnan alapított és a régi tatár helyeket görög névvel illetik – vagy az antik tradíció alapján, vagy újlággal megalkotott görög elnevezéseket beiktatva. A Krím és a közeli vidékek térképén olyan helynevek jelennek meg, mint Szevasztopol („a fenséges uralkodó városa”), Szimferopol („a város, ahol az osztagok gyülekeznek”), Melitopol („a méhek városa”), Eupatoria („a jó atya városa”), a hellén uralkodó, Mithridatesz Eupatör neve nyomán), Odessza (a mai Bulgária területén található antik Odesszosz téves azonosítása miatt).⁸

A Krím e formális hellenizálása – melyben semmi szerepet nem játszott a Fekete-tenger környéki görögység, mely a számos kisebbségi közösség egyike volt⁹ – szorosan összefügg egy másik, kevésbé nemes haszontalansággal is, mint az európai elit filhellén divathóbortja. Katalin következő lépésként meg szerette volna szerezni a törököktől Bizáncot, vagyis az ősi Konstantinápolyt, és feltámasztani a Bizánci Birodalmat, természetesen orosz fennhatóság alatt. Krím orosz bekebelezése, mely úgy nézett ki, mint az *Iphigeneia Tauriszbán* egy látványos előadása, mégiscsak a „bizánci” Kijev–Kherzonészosz–Konstantinápoly-tengely kialakításának lehetett volna potenciális eszköze.

A Krím és a Fekete-tenger melléki partvidék bekebelezése még két fogalommal függ össze, melyek kulcsfontosságúak a modern orosz történelem szemszögéből. Az egyik az „Új Oroszország” koncepciója. Ez a fogalom a Fekete-tenger meghódított vidékét jelöli, mely szélesebb területet foglal magába, mint magát „Tauriszt” – a mai Ukrajna teljes déli részét, és más keleti területeket a Kaszpi-tenger és a Kaukázus irányába. A „Taurisz” megnevezéssel szemben ez teljességgel gyarmati fogalom: „Új Oroszország” valami hasonló, mint „Új Anglia” (mely Amerikában található), „Új Brunswick” (Kanadában) vagy „Új Zéland” (a mai Új Zélandon). Ellentétben a többi „Újjal”, „Új Oroszországot” a „Régitől” nem választja el tenger. Épp ezért a többivel ellentétben a posztkoloniális korban a „Régi” urai nem is ismerik el egykori gyarmati örökségként, melyre a „Régi” nem formálhat jogot, mivel a „Régi” integráns részének tekintik. És ez nemcsak a Fekete-tenger partján fekvő Új Oroszországot érinti, hanem az orosz gyarmatbirodalom többi részét is.¹⁰

A másik fogalom a „Patyomkin-falvak” fogalma. 1787-ben zajlott le Katalin diadalmenete az újlággal megszerzett területen, s ebből az alkalomból Patyomkin még pompásabb „Patyomkin-falvakat” alakított ki, az orosz új telepesek boldogságos

életének díszletszerű képeit. A történészek egy része a „Patyomkin-falvak” létét csupán mítosznak tekinti (csak az ünnepi dekoráció fokozott jelenlétét ismeri el), vagy mesterségesen kiagyaltnak tartja.¹¹ Legyen a „Patyomkin-falvak” valódi formája bármilyen, létük tagadhatatlan, ráadásul az orosz birodalmi kultúra egyik újra meg újra visszatérő elvéről van szó. Elég csak a Dzsugasvili–Sztálin-féle Oroszország „Patyomkin-falvaira” gondolni, melyeket nyugati értelmiségieknek mutogattak, hogy leplezzék a terrorizált ország valós állapotát...¹²

A Krím és a teljes „Taurisz” „Kis Görögország a nagy Oroszországban” típusú prezentálása nem maradt meg csupán hatalmi-ideológiai koncepciónak. Így gyökerezett meg az orosz és a nyugati utazók tudatában is, akik lelkesen érkeztek ebbe az újólag felfedezett, földközi-tengeri éghajlatú, antik emlékeit egyre inkább feltáró, az örökké, közmondásosan zord és embertelen Oroszországgal szöges ellentétben álló „Árkádiába”. Alekszandr Puskin 1821-es krími látogatásáról lelkesen számol be:¹³

*Ki látta már a messzi-messzi tájat,
Hol tölgyek árnyékától hűs a rét,
Hol a folyók csillámlóak, vidámak
S csókolgatják a part lágy fűvenyét?
Hol dús babértól ívelők az ágak,
S nem lepte hó soha a fák tövét?*

Grigássy Éva fordítása

Az európai művelt olvasó azonnal felismerte, hogy (hasonlóan a cseh himnusz esetéhez!) Goethe *Mignon* című, az Itália-vágyat, a délkultuszt, az antikvitást és az idillt emblémaszerűen megjelenítő versének variánsáról van szó.¹⁴

*Ismered-e a citromok honát?
Narancs tüzel sötétlő lombon át,
A kék egék halk fuvallata kél,
Nem rezdül meg a mirtusz, a babér.
Csak dél felé!
Te ismered!
Szerelmesem, odamennék veled.*

Vas István fordítása

Puskin maga is visszanyúlt az *Iphigeneia Tauriszban* mítoszához, amikor Pjotr Csadajevvel való barátságát Oresztész és Püladész barátságához hasonlította, mely épp a tauroszok földjén szilárdult meg:¹⁵

*Miért e konok kétkedések?
Itt egykor roppant templom állt.
Fölszállt az áldozati láng
S a szomjas isten habos vért vett.
Itt csillapult le, e romon
Dühe az Eumenidának,
Itt, hol Tauris papnője támadt
Saját bátyjára egykoron:
Itt ünnepelték a barátság
Szent ünnepét is, eleven
Malasztja lobog szüntelen
És művét messze korok áldják.*

Szily Ernő fordítása

Pjotr Csadajev, a filozófus azok közé az orosz filozófusok közé tartozott, akik egymásra vetítették országuk és az európai civilizáció történetét, s akik közt nem egy akadt, aki eszmefuttatásai során visszatért az „Oroszország előtti” Fekete-tenger motívumához. Ugyanakkor gyakran adtak hangot mélységes kételyeiknek: vajon az „egy kis Görögország a nagy Oroszországban” öslakói tulajdonképpen melyik néphez is tartoznak? A görögökhöz – vagy az itteni „barbárokhoz”, a kimmerekhez, szkítákhoz vagy tauroszokhoz? Iphigeneiához vagy Thoasz királyhoz? Ebben a bizonytalanságban fogalmazódik meg a modern orosz identitás egyik központi kérdése is: vajon Oroszország „európai” vagy inkább „ázsiai” (szeretne lenni)?

A szimbolista költő, Alekszandr Blok (1880–1921) 1918 januárjában, a bolsevik puccs kellős közepén írja *Szkiták* című poemáját, mely az Európa és Ázsia között álló barbárok sorával kapcsolatos elviselhetetlen és végzetes analógia érzetét fejezi ki: ők azok, akik a kultúra törékeny virágainak megsemmisítésére vannak predesztinálva mindaddig, míg a „régí világ” le nem győzi őket.¹⁶

*Nyitunk mi nektek örömet utat
ős rengetegeinken által.
Rád nézünk, kedves Európa, vad,
barbár ázsiai poszákkal.*

[...]

*Nem mozdulunk, mikor csóvát hajít
a vad hun, hullákat zsebel ki.*

[...]

*Utolszor hív – vén világ, ne feledd! –
a barbár lant a munka s béke
terített asztalához, önfeledt,
sugaras testvér-ünnepére!*

Lator László fordítása

Egy másik szimbolista költő és festő, Makszimilian Volosin (1877–1932), aki egész életében a krími partvidéken, Kogyebelben élte le, ellenben szívesen azonosult a legősibb, legkevésbé ismert öslakosokkal, a kimmerekkel. Olyan költői műveket írt, mint például a *Kimmer alkonyok* vagy a *Kimmer nyár*, de művelődéstörténeti-eszterikus esszéket is publikált a Krím kultúrtörténetéről (antropozófiái ismereteit Dornachban, magánál Rudolf Steinernél szerezte). Az ő felfogásában viszont „görög” és „barbár” nem alkot ellentétet. A Krím (Kimmeria) orosz örökösének épp az a feladata, hogy a megbékélés jegyében a „görögség” révén megtermékenyítse és fejlessze a „barbárságot”. Volosin ezt megpróbálta saját művészete által elősegíteni, de extravagáns önstilizációjával is – az ő szeretett Krím-félszigetén kvázi antik öltözékben járt...¹⁷

Csak hogy időközben a Krím antik hagyományai és a Fekete-tenger egésze iránt is érdeklődni kezdenek az ukránok. Ők saját történeti tudatuk (re)konstruálása során autochton és ezáltal a helyi ókor jogosabb örökösiként tüntetik fel magukat, mint az „északi” oroszok. Nem véletlen, hogy a modern ukrán irodalom alapműve Kotljarevszkij *Aeneise* lesz (1798), egy antik hősről szóló, tréfásan „elukránosított” eposz, s hogy a számkivetett ukrán költő, Jevgen Malanyjuk (1897–1968) hazáját „sztyeppés Hellászként” szólítja meg.¹⁸ Az ő felfogásukból hiányzik az a mély belső bizonytalanság, mint az oroszoké. Az ukránok magukat a görögökhöz legközelebb állókként

szerették volna beállítani, miközben a barbár északról (azaz az oroszoktól) a lehető legtávolabbra akartak kerülni.

A Krím a 19. és 20. században új mítoszokat is szül – ezek már egyértelműen politikai karakterűek. Az egyik oldalon ott az orosz kettős védelem mítosza Szevasztopol ostromakor, melyre először a krími háború idején (1854–1855) került sor a nyugati betörésekkel szemben, majd még egyszer, immár a második világháború idején (1941–1942). Ezek hősi emlékezete Oroszország örökös tulajdonává teszi a Krím-félszigetet. A másik oldalon ott a „fehér Krím” mítosza. Ugyanis amikor a bolsevik puccs után, a „vörösök” és a „fehérek” harcában egyre inkább megfogyatkozott „fehér Oroszország” területe – épp a Krím maradt a fehérek utolsó bástyája. 1920 őszén lejátsszódott a „fehérek drámájának” utolsó felvonása, Wrangel tábornok seregének és az egész Oroszország területéről származó menekültek tízezreinek tömeges evakuálása, akiket a Krímre szorítottak ki, majd Isztambulba, és Európa távolabbi részeibe, ahol egy száműzöttekből álló „Oroszországon túli Oroszország” formálódott.¹⁹ A Krím-félszigeten pedig bevezették a vörös terrort.

A „fehér Krím” sorsát számos műalkotás is megörökítette. Először is Ivan Smeljov, a *Holtak napja* (1926) című önéletrajzi novellája, mely a maga idején európai hírnévre tett szert és Thomas Mann, illetve más irodalmárok csodálatát is elnyerte. Smeljov a Krím eleste után is ott maradt, és megérte Kun Béla rémuralmát, mely során egyetlen fiát is lelőtték. Teljesen letörve és halálosan kimerülve 1922-ben Smeljov Párizsba mehetett. Első gondja volt, hogy szemtanúként számoljon be a történelekről – a Krím feldúlásáról, a napi szintű egyenlőtlen harcról az éhséggel, a fokozatosan elhalálozó barátairól, és a „halott napról”, mely megperzseli az egykor fénylő krími táj antik életének maradványait, s így tökéletes ellenpólust alkot az épp aktuális rettenettel. A riport azonban a romlásban vétkesek elleni szenvedélyes vádirattá válik, a vétkesek pedig a szerző szerint részint a kegyetlen és ostoba bolsevikok, akik fejét összezavarta pár frázis, részint a könnyelmű Európa, mely hagyta, hogy a Krím elvesszen.

Jegyzetek

A szöveg a szerző *Pillanatfelvételek az orosz vallásosság történetéből* című esszéfűzérének első fejezete. A kötet magyarul még idén megjelenik a Kalligramnál, az előzőhöz hasonlóan Csehy Zoltán fordításában. A görög nevek írásmódja a könyvben használtat követi. Az eredeti megjelenés adatai: Martin C. Putna: *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity*. Vyšehrad, Praha, 2015. Copyright © Martin C. Putna, 2015.

1 Vö. Bouzek–Hošek 1978.

2 Hérodotosz: *A görög–perzsa háború*. Ford. Muraközy Gyula. Bratislava, 1989, 267.

3 Uo. 304.

4 Vö. Said 2000.

5 Eusebiosz Pamphili: *Cirkevní dějiny*. Praha, 1988, 41. Magyarul: Eusebiosz *egyháztörténete*. Ford. Baán István. Budapest, 1983. (Ókeresztény írók 3.)

6 Idézi: Lupanova 2006, 75. A munka, melyből Katalin leirata származik, egyértelműen az orosz trónon ülő zseniális diplomata magasztalása.

A másik mű Vasziliz Akszjonov (1932–2009) regénye, a *Krím szigete* (1981). A regény ötlete egy „kontrafaktuális” elképzelésből fakad, hogy mi lett volna, ha a Krím sziget lett volna, és nem került volna a bolsevikok kezébe, hanem megmaradt volna szabad enklávénak az orosz szárazföld közelében – mint például Tajvan a kínai partvidék mellett. Akszjonov, aki maga is menekült volt, ironikusan festi le az „európai” orosz társadalmat az utópisztikus Krímen, mely szabad, demokratikus, virágzó és végső soron elégedett is lehetne – ám nem értékeli a saját szabadságát. Hagyja magát belülről kikezdeni a fizetett és önkéntes bolsevik agitátorok által – és amikor már a szabad oroszok tudatát is sikerült megmetyelyezni, a bolsevikok tengeri támadást indítanak, és a sziget elesik.

Miluše Zadražilová a *Krím szigete* című regényről 1994-ben ezt írta: „Manapság talán még pikánsabb felütni ezt a regényt – ki tudhatja ugyanis, hogy Akszjonov mesélgetős játszadozása nem merül-e majd föl egyszer lehetséges megoldásként a mai krími problémára.”²⁰ Pontosan húsz évre rá be is igazolódtak a szavai: a Krímet, mely 1954-től Ukrajna részét képezte, és három nemzetiség lakta (oroszok, ukránok és tatárok), megszállta az orosz hadsereg, és Oroszországhoz csatolták – a hivatalos magyarázat szerint azért, mert a helybéli lakosság így kívánta, és ez a föld amúgy is időtlen idők óta kizárólag az oroszokat illeti meg...

A Krím elfoglalását és annak ideológiai magyarázatát hosszú előkészületek előzték meg. Az 1990-es évek elejétől, amikor Ukrajna független állammá vált, az orosz propagandagépezet publikációk sokaságát kezdte ontani a Krímről, „Taurisz” teljes földjéről, sőt az egész „Új Oroszországról” – ezek a történelmi, régészeti, néprajzi, sőt ezoterikus közlemények mind azt bizonygatták, hogy ez a terület, Ukrajna egész déli része történelmi jogon Oroszországot illeti meg.²¹ E „történelmi jog” logikája alapján a Krím-félsziget a Fekete-tenger északi partvidékével egyetemben Görögországot illetné. Vagy inkább a szkitákat és a kimmereket?

Csehy Zoltán fordítása

7 Vö. Spencer 1986. Vö. még Putna 2006.

8 Vö. Sasse 2007.

9 Vö. Prjachin 2008.

10 Etkind 2012.

11 Lásd Lupanova 2006 bibliográfiáját. Azokat a nyugati történészeket, akik a „Patyomkin-falvak” létét valóságnak vélik, russzofóboknak (oroszgyűlölőknek) nevezi (26).

12 Vö. Devid-Foksz 2015.

13 Puskin *válogatott művei. Költemények és egyéb verses munkák*. Budapest, é. n., 70.

14 Goethe *versei*. Bratislava, 1972, 73.

15 Puskin *válogatott művei*, 101–102.

16 Alekszandr Blok *versei*. Budapest 1977, 186–187.

17 Vö. Makszimilian Volosin: *Isztorija mojej dusi*. Moszkva, 1999.

18 Jevhen Malanyjuk: *Varjazsszka balada*: Morávková 2001, 38.

19 Vö. Putna–Zadražilová 1993/94.

20 Uo. Vö. II. 230.

21 Fagyjejeva 2000, Makarov–Makarova 2006, Csupin 2010.

Bibliográfia

- Bouzek, J. – Hošek, R. 1978. *Antické Černomoří*. Praha.
- Csupin, G. T. 2010. *Predisztorija i isztorija Kijevszkoj Ruszi, Ukrajini i Kríma*. Kharkov.
- Devid-Foksz, M. 2015. *Vitrini velikogo ekszperimenta. Kulturnaja diplomatija Szovjetszkiego szojúza i jeho západnyje gosztyi, 1921–1941 godi*. Moszkva.
- Etkind, A. 2012. *Internal Colonisation. Russia's Imperial Experience*. Cambridge, UK – Malden, MA.
- Fagyjejeva, T. M. 2000. *Krím v szakralnom prosztrasztve. Isztorija, szimvoli, legendi*. Szimferopol.
- Lupanova, M. Je. 2006. *Krymskaja problema v politike Jekatyerini II*. Rjazany.
- Makarov, A. G. – Makarova, E. (szerk.) 2006. *Malorosszija, Novorosszija, Krím. Isztoricseszki i etnograficseszki ocserk*. Moszkva – Szankt Petyerburg.
- Morávková, A. (szerk.) 2001. *Děti stepní Hellady. Pražská škola ukrajinských emigrantských básníků. Česká koordináční rada Společnosti přátel národů východu*. Praha.
- Prjachin, J. D. 2008. *Greki v Isztoriji Rossziji XVIII–XIX vekov. Isztoricseszki ocserki*. Sankt Petyerburg.
- Putna, M. C. 2006. *Řecké nebe nad námi a antický košík: Studie ke druhému životu antiky v evropské kultuře*. Praha.
- Putna, M. C. – Zadražilová, M. 1993/94: *Rusko mimo Rusko I–II. Dějiny a kultura ruské emigrace 1917–1991*. Brno.
- Said, E. W. 2000. *Orientalismus*. Budapest.
- Sasse, G. 2007. *The Crimea Question. Identity, Transition and Conflict*. Cambridge, MA.
- Spencer, T. 1986. *Fair Greece, Sad Relic. Literary Philhellenism from Shakespeare to Byron*. Athens.